

Els Jocs Florals en la literatura catalana contemporània

Josep M. Domingo*
Universitat de Lleida

Rebut 25 gener 2012 · Acceptat 20 febrer 2012

RESUM

El 1859, el mateix estímul que impulsa l'ambició del pla de l'Eixample barceloní de l'urbanista Cerdà serveix per a la «restauració» dels Jocs Florals de Barcelona, un seu complement simbòlic que, ben calculadament, feia memòria dels poderosos arguments de legitimitat històrica que els catalans de mitjan segle XIX podien esgrimir per als seus afanys presents. Sota l'autoritat del *gothic revival* romàntic, els Jocs eren, de fet, en el punt de 1859, un capítol estel·lar i sumptuós de l'operació anomenada «renaixença» pels seus mateixos protagonistes, la diversa operació comunicativa amb què les elits del moment proposaven de projectar-se i d'imposar-se en el pla simbòlic. A partir d'aleshores, el Jocs Florals, més enllà del certamen literari que són en primera instància, polaritzaren la intensa activitat simbòlica, monumentalitzadora i cívica que acabarà configurant el codi compartit de la cultura del catalanisme. Alhora, en vindicar el valor simbòlic i patrimonial de la llengua catalana, obriren un espai per als usos literaris cultes que, successivament eixamplat, fou el germen del sistema literari català contemporani. Això amb independència que la norma literària que els Jocs promovien entrés aviat en crisi i que, per tant, poguessin ser severament desautoritzats. Es van mantenir indemnes, però, com a plataforma cívica i com a instrument d'agitació i propaganda, com ho prova la seva profusa rèplica arreu del territori catalanoparlant i la seva infiltració en els usos festius populars. O també, ja en el segle XX, prohibits pel règim del general Franco, la seva militant itinerància per Europa i Amèrica.

PARAULES CLAU: Jocs Florals, Barcelona, Romanticisme, *gothic revival*, literatura catalana

LA RESTAURACIÓ DELS JOCS FLORALS DE BARCELONA, 1859

L'episodi de la restauració, el 1859, dels Jocs Florals de Barcelona, una convocatòria literària que es volia continuadora dels certàmens medievals, celebrada amb tota solemnitat al Saló de Cent gòtic de l'Ajuntament de la ciutat, que havia decidit de patrocinar-los a perpetuïtat, cal veure'l com una de les accions estel·lars d'una calculada estratègia de producció simbòlica de les elits locals emergents. D'unes elits que, en la conjuntura d'estabilitat política i de perspectives econòmiques favorables que segueix a l'anomenada Dècada Moderada (1843-1854), esdevenien agents resoluts d'un capítol decisiu en el procés d'imposició de l'ordre liberal i capitalista, també en el camp de la representació simbòlica: els Jocs constituïen una peça de valor singular (una peça d'alt valor, en vista del seu extraordinari rendiment legitimador) a encaixar dins aquella vasta operació comunicativa, tot just encetada, entorn del concepte de *renaixença*.¹

Com a fórmula que continuava i renovava la sòlida tradició moderna dels certàmens literaris,² els Jocs Florals no havien deixat d'estar en la ment d'escriptors, estudiosos i erudits, profundament suggestionats per la cultura medieval d'ençà de la imposició del Romanticisme. Ara acollia els Jocs la moda del trobadorisme (un dels aspectes més divulgats de l'antiquarisme medievalitzant), nodrida alhora des del front erudit (les recerques de Sismondi, Jeanrois, Raynouard, Fauriel, Manuel Milà, etc.) i des d'una indústria literària extraordinàriament activa en la difusió dels productes de Walter Scott i els seus imitadors (entre els quals Cortada i López Soler). I també amb *El trovador* de García Gutiérrez, èxit de llarga durada que es reencarnava amb *Il trovatore* de Verdi, estrenat al Liceu barceloní el 1854.

En qualsevol cas, l'interès a recuperar els Jocs com a celebració privada o pública en voga es va manifestar arreu. Sabem que a Catalunya, des del 1834, es repeteixen les iniciatives d'organitzar certàmens públics sota el model joc-floralesc o, explícitament, de restaurar els Jocs amb l'objecte (deia Joan Cortada, el 1840, a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona) d'«oferir un estímul als poetes del nostre segle». No és, però, fins a l'estabilització del règim liberal durant el moderantisme, arran de l'emergència d'una nova generació de professionals i publicistes en primera línia del debat públic (Jaume Balmes, Antoni de Bo-

* **Adreça de contacte:** Josep M. Domingo. Departament de Filologia Catalana, Facultat de Lletres, Universitat de Lleida. Plaça Víctor Siurana 1. 25003 Lleida. Tel. +34 973 003 468. E-mail: jmdomingo@filcat.udl.cat
El present treball ha estat realitzat en el marc del projecte «Renaixença i literatura, 1854-1898. Institució, representacions i identitat» finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad, ref. FFI 2012-31489.

farull, Joan Cortada, Mañé i Flaquer, Víctor Balaguer), dins el marc, doncs, d'aquell «gran desvetllament de Catalunya en 1854» de que parlà Vicens Vives, que el projecte de restaurar-los troba encaix i moment propici. Barcelona vivia aleshores (cito Fuster Sobrepere) «una experiència completa de transformació a l'economia industrial, i la generació que es va socialitzar en aquest context va haver de proveir-se de l'instrumental teòric i polític necessari per fer front a aquesta transformació». En un moment, a més (continua Fuster Sobrepere), en què «l'expansió econòmica semblava imparable, i les seves conseqüències socials necessàriament abordables». ³ Dit altrament: en un moment en què era possible de reconèixer la nova realitat de competència en un entorn «global» (en un entorn global de triomf liberal), les elits locals no podien sinó constatar la feblesa de les condicions amb què hi concorrien (és a dir, la migradesa dels mitjans materials i intel·lectuals amb què comptaven per operar-hi). És quan creuen que resulta possible de reaccionar-hi amb garanties i es disposen a fer-ho, que arriba l'hora de la «restauració» dels Jocs. Perquè els Jocs Florals esdevenen, en aquest context, amb l'autoritat també global del *gothic revival*, un suggestiu instrument intel·lectual de representació i de monumentalització —deixen de ser una simple dèria d'erudits i escriptors per esdevenir, convenientment articulats amb el concepte de «renaixença» (una altra eina conceptual activada aleshores decisiva en l'autorepresentació dels catalans), un instrument d'ampli consens de projecció de les elits i de significació col·lectiva.

«La restauració dels Jocs Florals», observava el 1861 Manuel de Lasarte, «és la millor resposta que podríem donar a los qui nos acusaren d'estar dedicats únicament als interessos materials, sens pensar en cultivar les arts que eleven l'esperit». ⁴ Els Jocs esdevenen, en definitiva, més enllà de la seva prolixa anècdota, un instrument apreciat i avinent de gestió, i de transformació, de la ciutat en el pla simbòlic. En adequada correspondència, és clar, amb les extraordinàries metamorfosis que experimentaria el paisatge urbà barceloní al llarg del vuit-cents: un cop aterrades les muralles, l'espectacular *eixample* de la ciutat segons el Pla Cerdà que s'aprojava aquell mateix 1859, un mes després de la celebració dels Jocs. Tal com constatava el «Prospecto» de la revista *El Arte* (c. març de 1859), una publicació clau per a copsar aquesta naturalesa representativa i monumentalitzadora de la «restauració» de 1859, una publicació que indistintament feia campanya a favor de la «restauració» dels Jocs i de la gestió correcta del pla d'*eixample* de la ciutat, «existe ya una generación [...] capaz por sí sola de transformar intelectualmente nuestro suelo, como materialmente se va de día en día transformando». I la proposició es tancava amb un imperatiu tàcit: «En esta generación confiamos».

L'equip que «restaurava» els Jocs responia a aquesta confiança, i a aquest repte, tot tenint també plena consciència que la seva aventura estava en relació simbiòtica amb les transformacions materials de la ciutat i amb un canvi d'escena cultural i política. Els Jocs es restauraven (deia Antoni

de Bofarull en el seu discurs com a secretari dels Jocs de 1859) «ara [...] que nos alenta una nova civilització; que lo esperit vola libre; que lo desig d'aprendre renaix per tot [...]; quan en Catalunya, i especialment en esta ciutat, se veu desplegar cada dia més lo desig de fer regonèixer lo que fou, i, en produccions literàries i en obres públiques, se descobreix lo esforç del literat i de l'artista per a fer reviure noms gloriosos que jeien en lo olvit». ⁵

Que aquella «nova civilització» que irrompia triés de fer-se visible a través d'uns Jocs Florals, és a dir, a través de l'antiquarisme romàntic, no era sinó una contradicció aparent. Davant dels inevitables retrets d'«anacronisme» que immediatament foren llançats contra els Jocs, el poeta Rubió i Ors, un dels organitzadors, va mirar de precisar-ne el sentit: essent «un recuerdo de glorias pasadas», deia, els Jocs «restaurats» esdevenien «un símbolo para el presente de renacimiento literario». ⁶ Va insistir-hi en el discurs que va pronunciar al certamen de 1861: els Jocs no eren un «indisculpable anacronisme» ni «un fet que se trobàs en discordància amb lo esperit del temps». ⁷ S'integraven, al contrari, en un programa ambiciós d'artització del paisatge urbà i social, de repristinació de la vida col·lectiva i dels seus escenaris i efemèrides; un programa destinat a convertir la vella ciutat constreta i menestral, que encara conservava rastres visibles dels estralls de la invasió napoleònica o que tenia memòria viva de les penúries de la guerra civil, en la metròpoli lluïda i competitiva que els temps exigien. Assumien la quota corresponent de la funció idealitzadora, és a dir, sublimadora, que exigia a artistes i intel·lectuals el lema petrarquian que exhibia la portada de la revista *El Arte*: «Leva di terra in ciel nostr' intelletto».

Semblantment a l'adherència medievalitzant de les torres de pedra emmerletades que serven l'espectacular i novíssima enginyeria del ferro del pont de Craigellachie, a Escòcia (Telford, 1815), o a l'enlluernador esclat goticista del nou Palau de Westminster (Barry i Pugin, 1840-1852), els Jocs Florals acompanyaven un cos social que es disposava a l'ordre administratiu, a l'eficàcia política i a l'eficiència comercial i productiva —l'eficiència productiva capitalista de què la quadrícula urbana del nou *eixample* barceloní, seriada fins a l'infinit, és tan rotundament evocativa. Manuel de Lasarte s'hi referia el 1861: «És un bell espectacle i una magnífica harmonia oír [...] entremesclat lo remor de les màquines amb los cants de la poesia, contemplar un moviment literari que va creixent al costat de la gran animació de nostra indústria, coses per alguns incompatibles, però que s'enllacen naturalment». ⁸ La litúrgia medievalitzant dels Jocs, potenciada pel marc incomparable que els acollia, el capital literari antic i contemporani que posaven en valor, tot plegat constituïa un capital simbòlic d'altíssim rendiment en la mesura que exhibia una noble i rica antiguitat. Era sota la tutela i amb la legitimitat de la història que els barcelonins i els catalans contemporanis projectaven les seves ambicions: la història, deia aleshores Antoni de Bofarull, fornïa «un gènere de superioritat que ratlla en soberania». ⁹ I els Jocs en feien memòria.

Eren, en definitiva, un aspecte més (són un testimoni concloent més) d'aquella «alliance profonde entre l'archaïsme ostensible de la construction identitaire et la plus indéniabla modernité économique et technologique» a què es referia fa uns anys Anne-Marie Thiesse.¹⁰

A partir de 1859, els Jocs Florals «restaurats» són un espai comú al qual concorren persones i actituds, respecte del valor cívic del certamen, dissemblants: des de la cautela de Milà, que s'avé a uns Jocs com a mera cerimònia de «filial record» d'antigues grandeses i com a «refugi» únic per al català literari,¹¹ fins a la noció que en té Balaguer d'eina per a la «idea de restauració de nacionalitat».¹² En fi, els Jocs, malgrat les reserves que susciten en sectors progressistes,¹³ esdevenen, durant les seves dues primeres dècades, el veritable centre de la vida literària, una instància amb què, simplement, és identificat l'àmbit literari culte sencer.¹⁴ Esdevenen una fórmula d'èxit: Josep L. Feu indicava el 1863, entre els temes que «ofrecerian un anchísimo campo al estudio», el fenomen del «desusado entusiasmo con que ha sido recibida la restauración de los Juegos florales».¹⁵ Una fórmula que tota mena d'institucions, al llarg del segle, i del segle següent, reproduïen arreu del territori.

LITERATURA I CULTURA DEL CATALANISME

Dotats, doncs, d'una alta concentració simbòlica (i tot incloent-hi, ha puntualitzat Marfany, el gest compensador de «la diglòssia absoluta que la burgesia catalana adoptava com a part essencial de la seva ideologia de classe que volia ser rectora de la nació espanyola en construcció»)¹⁶ i amb el benefici d'una extraordinària projecció pública, els Jocs són decisius a l'hora de fer visible la literatura catalana culta. La ubiquen en el repertori dels usos socials distingits, esdevenen un àmbit de relació bàsic per als escriptors, una instància de consagració cobejada (com ho il·lustren, per exemple, els casos, altrament tan diversos, de Frederic Soler¹⁷ o de Verdager¹⁸), un marc per al debat de grans qüestions (la promoció de determinats gèneres, les condicions de la llengua literària, l'apreciació del patrimoni literari) i, en la seva prudència, una reiterada plataforma vindicativa. I publiquen amb regularitat un anuari que a la llarga es constitueix en «l'espina dorsal de la cultura catalana entre el 1859 i els anys 70».¹⁹ Va ser, en fi, una fórmula l'impacte de la qual, per tot plegat, marcava una frontera de què ja eren ben conscients els contemporanis: Gaietà Vidal els veia com la representació «real» i «veritable» de «la resurrecció de les lletres catalanes»,²⁰ mentre que Marià Aguiló els considerava el factor transformador de l'humil «bressol» en què dormia el «renaixement literari de la llengua catalana» en «carro triomfal».²¹ O, més genèricament, Jaume Collell deia que eren la «primera pedra dels fonaments del nou edifici que anem tots aixecant, [les] arrels de l'hermós arbre que ja comença a donar fruits dolços i xamosos»:²² la literatura, doncs, com a carreu bàsic de la Renaixença que s'anava construint, o

com a arrel que bombava la saba que feia fruitar l'arbre de la tasca col·lectiva.

En correspondència, els Jocs assumien unes funcions rectores de la pràctica literària bàsicament adreçades a proporcionar a la Renaixença aquells *grans* textos contemporanis, aquells *monuments* literaris actuals de què encara es trobava mancada. L'afany d'emulació de la *Mirèio* de Mistral (1859), amb l'extraordinari ressò adquirit, via Lamartine, resultava, en aquest aspecte, decisiu, com havia conformat ben eloqüentment Antoni de Bofarull a la festa de 1859: els Jocs obrien «pas als cantors» i a «l'esperança que sos esforços simbolisen» per tal que «prosseguint amb constància en lo cultiu de nostre idioma i de nostra poesia, surti algun dia [...] un Jasmin o un Mistral català, a qui l'Espanya entera s'alegre de conèixer»,²³ talment França s'havia complagut amb l'èxit de Mistral.

Amb aquest mandat a la vista, la competició estrictament regulada que establiren els Jocs fomentà una dinàmica d'emulació, de promoció de l'excel·lència i de projecció social que, en pocs anys, es constituí en un marc d'acció i de debat consolidat, dotat d'una aura de transcendència i de sublim autenticitat precisament en la mesura que se situava al marge de les exigències del mercat literari —i, doncs, en proporció inversa, d'un imbatible valor simbòlic. D'un àmbit, en definitiva, abellidor per a les noves promocions d'escriptors, que veuran en els Jocs i en la dinàmica que fonamenten un àmbit suficient, i exclusiu, d'acció. És a dir, la possibilitat d'integració en allò que se'ls oferia ja com un sistema literari viu, per incipient que fos. Prenia forma, així, allò que Ramon Panyella ha identificat com l'«escriptor catalanista de la Renaixença», una figura que resulta de l'impacte dels Jocs «en un sector, petit però molt actiu, de la joventut lletraferida catalana nascuda entre els anys quaranta i mitjan dels cinquanta» que percep la possibilitat de realitzar la feina d'escriptor dins el marc estricte de la Renaixença i al seu estricte servei, segons els paradigmes lingüístics i literaris que sancionen els Jocs i que en la seva condició d'«aimant de les coses de la terra» (segons una altra seva fórmula d'auto-presentació) troba prou justificació a la tasca d'escriure.²⁴ La societat La Jove Catalunya (1868-1875), un fòrum que té en la reflexió sobre la literatura un dels seus fronts més vius (i que considera els Jocs Florals una plataforma irrenunciable), n'és una cristallització significativa: exerceix un actiu protagonisme en l'escenari en què neixen les vocacions dels grans autors que ocuparan el darrer terç de segle: el poeta Jacint Verdager (1845-1902), el dramaturg Àngel Guimerà (1845-1924) i el narrador Narcís Oller (1846-1930), tots tres vinculats personalment en una mesura o altra a la institució dels Jocs Florals.

Grosso modo, els Jocs Florals generen i emparen una norma literària a recer de la qual, en primer lloc, es donaran unes rotundes operacions de legitimació col·lectiva. Per exemple, les derivades dels llargs poemes amb què Verdager assaja precisament de donar resposta a aquella demanda del *gran* text representatiu dels catalans i que en corroborés la *renaixença*: *L'Atlàntida* i el

Canigó. *L'Atlàntida*, premiat als Jocs de 1877, l'ambiciós poema de seguida aclamat arreu que certificava les virtualitats literàries del català contemporani, era una complexa faula providencialista que en definitiva postulava el protagonisme (trufat de vocació redemptora) d'Espanya en la història del món. En el context expansiu i d'acumulació de poder i de capital d'una burgesia que prenia posicions dins el marc de la Restauració borbònica acabada d'encetar, el poema de Verdaguer fornava equipatge simbòlic el rendiment del qual, en plena sintonia amb el consens sobre la realitat de la *renaixença*, no va passar desapercebut a l'elit econòmica. En concret, a les dues *good families*, els López i els Güell, a redós de les quals prosperà la densa amalgama de poder, d'art i de literatura amb què miraren de refundar l'ordre que el Sexenni revolucionari de 1868 a 1885 havia malmès. Antonio López, aleshores «la primera bossa d'Espanya»,²⁵ mecenes de Verdaguer i propietari de la companyia Transatlàntica, àvid de legitimació social, rebia la dedicatòria d'aquell poema precisament «arrencat» de l'Atlàntic «en lluita perillosa i terrible»²⁶ i, tancant un cercle amb què es vinculava mite, temps històric i present immediat, integrava la fantasia atlàntica i el mateix protagonisme renaixencista del poeta Verdaguer en una estratègia de dignificació personal i dels seus negocis naviliers.

Semblantment, el concurs del Verdaguer atlàntic era reclamat per a l'utilitat representatiu amb què volia ser reconegut Joan Güell; en concret, el de la finca que posseïa a Barcelona, vora Pedralbes: el discurs de triomf i d'imposició que volia que s'hi llegís incorporava, per exemple, la font ornamental en què, segons projecte de Gaudí, el drac Ladó vençut per Hèrcules (*L'Atlàntida*, II) esdevé la canella d'on raja permanentment, i en permanent lliçó, l'aigua que irriga l'escut de Catalunya.²⁷ Vuit anys després, el poema *Canigó* (1885) mirava de corregir els dèficits catalanistes de *L'Atlàntida*. Ara el subjecte inequívoc era Catalunya, de la qual també s'assajava un mite d'origen (la forja de la nació en la lluita de la reconquesta medieval contra la invasió àrab), es postulava un disseny providencial (el d'esdevenir sòlida reserva espiritual enfront del risc de dissolució moral secular) i s'identificava un dipositari actual (l'Església catòlica, de què Verdaguer era sacerdot, i els qui li donaven suport, en acció militant de recristianització).

En segon lloc, i de manera complementària, la literatura dels Jocs elabora i protegeix un imaginari de sòlids vincles comunitaris, essencialista, precapitalista, rural i arcàdic, que és esgrimit com a contrapès de l'evident complexitat del món i d'uns usos *moderns* experimentats com a agressió i fractura. Semblantment al cas de la literatura «precapitalista» austríaca que ha glossat Claudio Magris (una literatura «precapitalista» vinculada a una societat tot just caracteritzada, com la catalana, per un conspicu desenvolupament econòmic capitalista),²⁸ els idil·lis *pai-rals* de Gaietà Vidal, de Riera i Bertran i de tants altres ignoren una contemporaneïtat definida per la fascinació pels diners, per l'acció i pel canvi —ignoren, com les fic-

cions d'Adalbert Stifter, la fascinada atenció a les transformacions que han comportat el capitalisme i el liberalisme, sobre la qual es dreça la narrativa canònicament vuitcentista de Balzac a Zola.

La qüestió tòpica de l'extemporaneïtat dels Jocs i de la literatura que hi prospera hauria de ser atesa tenint en compte aquesta productivitat simbòlica. És a dir, el seu espectacular rendiment a l'hora de configurar allò que Benedict Anderson anomenà una «comunitat imaginada»,²⁹ sòlidament fonamentada gràcies als beneficis d'un incontestable capital històric i literari: als Jocs i als seus múltiples ravals tota llei de poetes, folkloristes, gramàtics, artistes, publicistes, etc. imparteixen doctrina i difonen informació: forgen una cultura literària que actua d'instància de reconeixement i de sòlid vincle de cohesió. Una cohesió, o una solidaritat (torno a Anderson), emanada de la lletra impresa *renaixent* en català —de la possibilitat de *llegir* en català en clau renaixencista, tan afanyosament sol·licitada, que els textos jocfloralescos oferien.

L'EXPANSIÓ DEL MODEL

La realitat i la plena aparença de l'èxit dels Jocs de Barcelona (l'èxit creixent de participants i de patrocinadors i el lluïment social que distingia el certamen) van naturalitzar-los com a exponent identificatiu irrenunciable del renaixencisme i com a instrument clau per a les estratègies de difusió del catalanisme. El 1868, a deu anys de la seva «restauració», a la revista (de títol inequívoc) *Lo Gay Saber*, el crític Josep Roca i Roca proposava l'extensió, arreu del territori, de certàmens jocfloralescos que polaritzessin nuclis d'activisme catalanista i que multipliquessin la producció de nous poetes portadors de la bona nova de la *Renaixença*³⁰ —que fessin de nous *tirteus*, el paper que exactament els pertocava, segons precisa un poema de Torres i Reyató.³¹ Resta en gran part per estudiar l'efectiva proliferació de certàmens que reproduïren el patró dels de Barcelona.

En qualsevol cas, aquests nuclis s'anaren consolidant sobretot amb l'eclosió associacionista que acompanyà els congressos catalanistes (1880 i 1883) i la fundació del Centre Català (1882). Confiats en l'acció mobilitzadora de la literatura («la missió dels poetes catalans és la de despertar als adormits», proclamava Roca a l'article esmentat), les accions que patrocinaven hi prestaven una atenció preferent: els Jocs eren, així, «lo medi millor per estendre les arrels de l'arbre que tan bons fruits dona i tan assaonats pot donar-los», eren l'eina perfecta per estendre «nostra pacífica revolució per tot Catalunya». I també més enllà, puntualitzava Roca: «Lo que diem de Catalunya, ho referim també als reialmes de València i Mallorca, que com antics germans del nostre de Catalunya senten córrer dintre ses venes la mateixa sang de nostres pares».³²

En realitat, Barcelona no havia estat l'únic lloc, en l'espai catalanoparlant, on la moda literària del trobadorisme impulsava uns Jocs Florals. El mateix 1859, a la ciutat de

València, també n'havien estat convocats uns pel Liceu Valencià, impulsats per les capacitats de Marià Aguiló, mallorquí format a Barcelona a recer dels mestratges de Milà i Rubió, aleshores bibliotecari a la Universitat de València.³³ La iniciativa, en principi programada en paral·lel a la de Barcelona, es materialitzava mesos després (el 23 d'octubre següent) a través d'una nova convocatòria (d'una Acadèmia Literària i Artística acabada de crear) i gràcies a l'entusiasme d'uns universitaris que secundaven Aguiló: uns joves Teodor Llorente, Vicent W. Querol i Rafael Ferrer i Bigné, futurs homes forts del primer renaixencisme valencià. Aquests Jocs valencians del 1859 havien obtingut la protecció de l'Ajuntament de València, i per bé que es desenvoluparen amb èxit, no tingueren continuïtat: simplement, a València, la demanda del capital simbòlic renaixencista que els Jocs afavorien aleshores no existia. En mots recents de Rafael Roca, no sols la societat valenciana estava en aquell moment «ben poc predisposada a renaixer», sinó que, a més, «els seguidors de la Renaixença [hi] eren tinguts sota sospita».³⁴

La interrupció del certamen valencià va propiciar la presència, als anys següents, dels escriptors valencians als Jocs barcelonins i l'establiment d'unes relacions personals decisives a l'hora de consolidar la idea d'un espai literari i d'un patrimoni compartits amb catalans i mallorquins. Ho escenificava, a més dels Jocs barcelonins, la sèrie de grans certàmens i aplecs commemoratius que mobilitzaren el renaixencisme durant les dues dècades següents: la desena festa dels Jocs Florals de Barcelona, el 1868, especialment commemorada; el certamen literari en honor de Jaume I, a València, el 1876, i les primeres Festes Llatines que convocava l'Acadèmia del Felibritge, a Montpeller, el 1878. Tot plegat també consolidava la idea de Barcelona com a focus del renaixentisme. De fet, els Jocs barcelonins esdevingueren al capdavant el model dels certàmens literaris valencians que seguien els Jocs de 1859: els immediats (desproveïts de l'etiqueta jocfloral) i els que de 1879 a 1902 organitzà la societat Lo Rat Penat: en el discurs fundacional de la societat, el 1878, Constantí Llobart cridava exactament a «imitar» els «esforços generosos» de catalans i mallorquins.³⁵

Gràcies en gran part a aquesta seva capacitat d'esdevenir un àmbit d'intensa relació personal i intel·lectual entre escriptors catalans, valencians i mallorquins, el consens coetani sobre el valor i la centralitat renaixencista dels Jocs Florals de Barcelona, i també sobre la fórmula mateixa del certamen, fou, en qualsevol cas, ampli. Per això quedaren integrats, més enllà de tota consideració literària, en les litúrgies i estratègies del catalanisme, l'expansió del qual, en efecte, anà fixant múltiples rèpliques del certamen barceloní, decisives en la configuració de l'espai literari català: a Lleida, a Olot, a Girona, etc.³⁶ O, encara, en un sentit més lax, al llarg del segle xx, ja despresos del component cultista, els Jocs eren assumits per la festa pública com a celebració cívica genuïna —i, en conseqüència, segons la conjuntura politicosocial, com a ocasional plataforma d'*agit-prop* vulnerable a san-

cions, persecucions i vetos com els que dugueren els Jocs a Sant Martí del Canigó el 1902, a Tolosa de Llenguadoc el 1924,³⁷ o, després de 1939, a una llarga itinerància americana i europea. També més enllà de l'actualitat del mercat i del debat literaris, una tal profusió jocfloral es habitua a la identificació de la literatura catalana amb el característic repertori de pràctiques a què donaren lloc les normes i el ritu dels Jocs Florals —en un perfecte exemple d'allò que Bourdieu anomenà l'*habitus*, o la «connaissance par corps».

LA CRISI I LA CONTINUÏTAT DEL MODEL

La vinculació fundacional del Jocs Florals amb l'antiquarisme medievalitzant ja va caldre explicar-la de bon començament. Hem vist com s'hi aplicava l'autoritat del poeta Rubió i Ors, el «Gaiter del Llobregat», un dels mantenidors d'aquells primers Jocs. Cinc anys després, un altre d'aquells primers mantenidors, Víctor Balaguer, apel·lava a la conveniència d'una «nova musa» alternativa a unes modalitats de poesia que ell veia obsoletes: quin sentit tenia, es demanava, de «tornar a les vellures, i els cants ressuscitar / d'una poesia morta que jau dessota terra?». Ara que, segons constata, «deserts estan los temples» i que «los déus s'han esquerdat», la poesia cal que sigui «estela [...] / que [...] als pobles mostr[a] la via del progrés»; li cal ésser, doncs, «regenerativa» i tenir per causa pròpia «la del poble».³⁸

La Revolució del 1868 i el Sexenni Democràtic (1868-1874) precipiten i consoliden aquest discurs, que minarà irreparablement el crèdit dels Jocs entre els escriptors progressistes. Publicistes com Pompeu Gener o Pere Estasén o artistes com Ramon Martí i Alsina també avisen i insisteixen aleshores en l'autoritat necessària i imbatible del *nou* i del *modern* —l'autoritat de l'històricament ineludible, segons l'expressió d'Adorno. Així, és d'una manera ostensible que l'agitació ideològica a l'entorn de 1868 confronta la norma jocfloral i el desplegament del populisme herderià, sobre els quals s'ha construït l'escriptor catalanista, amb els requeriments urgents d'una literatura que sigui veritablement «del segle». Les memòries de Pompeu Gener recorden amb vivacitat l'episodi: d'una banda, els «intel·lectuals avançats», propers a Frederic Soler i als espais de la literatura popular; de l'altra, aquells «poetes arcaics» i rústecs entusiastes dels Jocs Florals «que soñaban en resucitar un pasado ya muerto».³⁹ Tota una «escola de literatura innocent», reblarà Balaguer.⁴⁰ O simplement reaccionària, apreciava aleshores Güell i Mercader.⁴¹

La cartografia que a finals dels anys 1870 l'historiador Francisco María Tubino dreça de la literatura catalana contemporània manté aquesta antinòmia. És a dir, confirma el vigor d'una manera convencional («clàssica», diu Tubino) de concebre la literatura catalana: la conformada per la norma jocfloral.⁴² A cavall dels setanta i els vuitanta, crítics com Josep Yxart, Joan Sardà o Ramon D. Perés són en primera línia d'un procés de mo-

dernització de la Renaixença que abandera la idea de la «veritat» en l'art i la literatura i alhora difon la consigna de desterrar tot principi d'excepció i de proteccionisme patriòtics per a la literatura catalana —precisament perquè ja ha adquirit la «majoria d'edat» que l'activitat de grans autors com Narcís Oller, Jacint Verdaguer, Àngel Guimerà o Apel·les Mestres evidencia. La convenció i la rutina condescendents dels Jocs continuen al punt de mira. A la revista «modernista» militant *L'Avenç*, coherent amb el lema desafiant que la presidia («Je dis ce qui est vrai»), una secció probablement deguda a Ramon D. Perés, «Figures i figuretes» (1883-1884), es proposava de desemmascarar els prestigis immerescuts que, a parer del redactor, desacreditaven la literatura catalana contemporània. Eren, és clar, uns prestigis en gran part forjats per la màquina jocfloralca —de la denúncia dels quals no restaven exempts ni el patriarca Rubió i Ors ni el tan celebrat Verdaguer èpic.

Els Jocs, doncs, havien esdevingut nocius. Perés se servia el 1884 de la imatge de la plaga bíblica per insistir-hi: els certàmens queien sobre la literatura catalana «com un eixam d'insectes destructors [que] han falsejat [...] lo verdader concepte de la gran, de la universal poesia».⁴³ Semblantment Yxart en l'article rotund que els dedica el 1891, «La decadencia de los Juegos Florales de Barcelona»: un altre cop la literatura de certamen era denunciada com la «verdadera plaga que extenua i marceix la literatura catalana».⁴⁴

Tanmateix, i a desgrat de crisis internes, els Jocs tenien la seva continuïtat perquè havien reeixit a configurar un marc cognitiu i uns rituals susceptibles de donar sentit i valor social a la pràctica culta de la literatura catalana. Podien ser l'àmbit de la seva oficialització, integrats dins del «nacionalisme oficial» espanyol, com mostrà bé la convocatòria de 1888, dins el marc de l'Exposició Universal de Barcelona, amb la presència de la reina regent Maria Cristina d'Àustria, del cap del Govern espanyol Sagasta i del polígraf Marcelino Menéndez Pelayo. I eren alhora, els Jocs, un inequívoc instrument del «nacionalisme lingüístic popular» que responia a l'«oficial».⁴⁵

Així, al marge de consideracions estrictament literàries (i sovint a desgrat seu), a les darreres dècades del segle XIX i primeres del XX el catalanisme incorporarà els Jocs Florals al seu repertori d'usos i símbols, al costat de l'excursionisme o de les activitats musicals. El marc referencial seguirà essent el d'un renaixencisme (l'historicisme, el populisme herderià) que, per a molts, identificarà indefectiblement, per antonomàsia, la literatura catalana contemporània —de tal manera que els Jocs, doncs, esdevindran un factor decisiu del fenomen de la llarga durada del Romanticisme en la literatura catalana. Tot plegat a banda, reitero, d'altres consideracions literàries. Quan el 1907 el poeta Joan Maragall rep l'encàrrec de pronunciar un discurs a la festa dels Jocs de 1908, la que n'havia de commemorar el cinquantenari, decideix emprendre la lectura sistemàtica dels anuaris d'ençà de 1859. Privadament, a propòsit del de 1860, anota: «Imi-

tacions literàries terriblement trivials. Ni un vers! Tot horrible». Més avall apunta la «impressió sintètica» que li produeix el conjunt dels quatre primers anuaris (del de 1859 al de 1862): «Renaixement tímid literari provincià o imitació pobre d'altri d'una llengua entre recels polítics contestats amb contínues protestes d'espanyolisme»; en el conjunt dels quatre anys, «només hi ha una poesia mallorquina, “Enyorança” ([de Maria V.] Penya), i una poesiassa [...], el missatge de Mistral (1862)».⁴⁶ Ara bé, al discurs que pronuncia el maig següent Maragall celebra els Jocs com a esplèndida «comunió d'amor a la terra i a la llengua que en brolla», com a «comunió amb el passat i l'avenir que fa la pàtria».⁴⁷

Marià Aguiló i després Francesc Matheu varen ser dos dels principals artífexs d'aquella perseverant continuïtat dins del renaixencisme. Matheu, un dels grans editors catalans contemporanis, que havia assistit, a nou anys, acompanyant el pare, a la festa de restauració de 1859, veurà tota la seva trajectòria literària i cívica vinculada als Jocs. Hi és premiat de ben jove i hi obté el mestratge en Gai Saber el 1897. Hi exerceix un ascendent eficaç a maniobrar davant d'inconvenients com la prohibició governativa que el 1902 duu els Jocs de Barcelona a Sant Martí del Canigó, aollits pel bisbe de Perpinyà Juli Carselade. O davant dels grans fastos que commemoraven els cinquanta anys dels Jocs contemporanis, el 1908. O davant de reptes com la mateixa pervivència dels Jocs, de què en resulta la renovació d'estatuts també el 1908.

Amb tot, malgrat aproximacions i contemporitzacions significades, per als joves del *nou-cents* els Jocs eren ja, irremissiblement, un afer del passat —un afer de vells *renaixencos* irredemptos, segons significava prou el control que hi exercia Matheu, amb el concurs de velles glòries com Jaume Collell, Narcís Oller o Magí Morera: personatges, aleshores, ja fora de focus. «No és un secret», consignava Eugeni d'Ors al seu *Glosari* de 1908, «que la major part dels nostres Mestres en Gai Saber no han ensenyat el gai saber a ningú.»⁴⁸ Quatre anys més tard, el conflicte creat entre Ors i els Jocs arran de la presentació a concurs de *La Ben Plantada* reiterava aquella percepció de «ruptura entre dues generacions» (en expressió de *La Veu de Catalunya*),⁴⁹ la dels joves noucentistes davant dels vells renaixencistes encastellats en el seu feu jocfloralca. Percepció reblada a propòsit de la resistència dels Jocs a acceptar la reforma normativa del català impulsada i sancionada el 1913 per l'Institut d'Estudis Catalans.

A la tardor de 1933, quan l'aïllament i el caire residual dels Jocs resultaven de plena evidència, en la Catalunya autònoma que tenia reconegut l'ús oficial del català,⁵⁰ un octogenari Francesc Matheu, en un gest que tenia tant de claudicació com de generós reconeixement d'autoritat i d'interès patriòtic en la continuïtat de la institució jocfloralca, oferia al gramàtic Pompeu Fabra la presidència dels Jocs i hi acceptava, finalment, la normativa de l'Institut d'Estudis Catalans. En el discurs dels Jocs de 1934, Fabra celebrava l'«ambient de col·laboració» i de consens que feia possible de reconèixer i apreciar els rèdits que,

des de 1859 fins aleshores, setanta-cinc anys de Jocs Florals havien en definitiva produït per a la definició i la fixació de la llengua literària.⁵¹

Com abans la dictadura del general Primo de Rivera (1923-1931), la del general Franco (1939-1975) prohibí els Jocs, perquè els considerà dissolvents de les seves estratègies de nacionalització espanyola. Aleshores, en l'excepcionalitat i l'emergència de la diàspora de l'exili, els Jocs, sota la denominació, deliberadament deslocalitzada, de *Jocs Florals de la Llengua Catalana*, adquiriren una nova vida: de 1941 a 1977 diverses colònies de catalans a l'exili organitzaren trenta-set convocatòries del certamen: a Buenos Aires (1941 i 1960), a la ciutat de Mèxic (1942, 1957 i 1973), a París (1948, 1959 i 1965), a Perpinyà (1950 i 1964), etc.⁵²

Per als joves autors dels anys trenta, els Jocs representaven un mer anacronisme i, explicava el 1946 Agustí Bartra, un d'aquells joves, la rutina d'«una vida pobra i migrada». En canvi, continuava, «a l'exili, els Jocs Florals prenen nou valor i significació»: «El desterrat esperit de Catalunya» hi feia «acte de presència i existència».⁵³ També el 1946, Rafael Tasis puntualitzava: «En una cultura nacional que torni a tenir possibilitats d'expressió —editorials, premis oficials, teatres, revistes, escoles i diaris—, els Jocs seran de nou, potser, un anacronisme. Però a l'exili no sembla pas que pugui criticar-se llur comès».⁵⁴ En efecte, per a les colònies d'exiliats d'Amèrica i d'Europa, els Jocs eren, més enllà de la literatura, alhora un esdeveniment social decisiu en l'articulació de la vida de desterrats, una plataforma de denúncia política i fins un acte de dimensió econòmica no pas negligible per a segons quin guardonat, que podia rebre «una compensació [...] de vegades providencial, que permetia canviar d'habitació i esdevenir un rellogat més digne».⁵⁵

Eren tot això, els Jocs, més enllà de la literatura, o al marge de la discreció de la literatura que sovint acollien: als *Quaderns de l'exili*, el 1945, Ferran de Pol parlava del «Parnàs fantasmagòric de floralistes de les Amèriques».⁵⁶ Al llarg dels anys, però, la itinerància dels Jocs arreu d'Europa i d'Amèrica donaria ocasió a participacions d'alt valor, com les de Josep Carner, Joan Fuster o Agustí Bartra. O a les de la narradora Mercè Rodoreda, Mestra en Gai Saber el 1949, autora d'una colpidora obra poètica que va tenir en els Jocs la seva immediata destinació.

L'Ajuntament de Barcelona, que havia refusat de reprendre els Jocs Florals arran del centenari de la restauració, els recuperava el 1971, i segueix emparant-los segons el compromís adquirit el 1859. Fins ara mateix, metamorfosats en una variada festa anual de la poesia. I, més enllà, esdevinguts una marca lúdica d'extensa usabilitat —un cartell amb què topo a Barcelona, a la primavera de 2011, m'ho confirma: hi veig que uns Jocs Florals s'esquitllen en la celebració juvenil de final de curs d'una societat de patronatge intempestiu (El Bigoti de Nietzsche), amb l'ska i el rock preceptius del final de festa.

NOTES I REFERÈNCIES

- [1] Josep M. DOMINGO. «Renaixença: el mot i la idea». *Anuari Verdaguier. Revista d'Estudis Literaris del Segle XIX*, núm. 17 (2009 [2011]), p. 215-234.
- [2] Segons ha notat Albert ROSSICH. «Els certàmens: de la Gaia Ciència als Jocs Florals». A: *Actes del Tretzè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Girona, 2003*. Ed. a cura de S. Martí, M. Cabré, F. Feliu, N. Iglésias i D. Prats. Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, Barcelona 2006, vol. I, p. 63-93.
- [3] Joan FUSTER SOBREPÈRE. *Barcelona i l'estat centralista. Indústria i política a la dècada moderada*. Pròleg de Josep Fontana. Eumo, Vic 2005, p. 339-340.
- [4] Manel de LASARTE. «Memoria del Sr. Secretari». A: *Jochs Florals de Barcelona en 1861*. Llib. de S. Manero, Barcelona 1861, p. 35. Vegeu Josep M. DOMINGO. «Barcelona i els Jocs Florals, 1859. Literatura, modernització urbana i representació col·lectiva». A: Josep M. DOMINGO (ed.). *Barcelona i els Jocs Florals, 1859. Modernització i romanticisme*. Museu d'Història de Barcelona, Barcelona 2011, p. 47-53 (i, del mateix volum, p. 158).
- [5] *Jochs Florals de Barcelona en 1859*. Llib. de S. Manero, Barcelona 1859, p. 48-49.
- [6] Joaquim RUBIÓ I ORS. «Juegos florales». *El Arte*, núm. 3 (1-V-1859), p. 4-10 (p. 9-10). També a *Jochs Florals de Barcelona en 1859*. Edició facsímil, documents i testimonis. Pròleg i documentació a cura de J. M. Domingo. Punctum, Grup d'Estudi de la Literatura del Vuit-cents i Diputació de Barcelona, Lleida 2009, p. 267-268.
- [7] Joaquim RUBIÓ I ORS. «Discurs». A: *Jochs Florals de Barcelona en 1861*. Llib. de S. Manero, Barcelona 1861, p. 179-180.
- [8] Manuel de LASARTE. «Memoria del Sr. Secretari». A: *Jochs Florals...*, *op. cit.*, p. 35-36.
- [9] *Jochs Florals...*, *op. cit.*, p. 30.
- [10] Anne-Marie THIESSE. *La création des identités nationales. Europe XVIIIe-XIXe siècle*. Du Seuil, París 2001, p. 200-201.
- [11] *Jochs Florals...*, *op. cit.*, p. 25: «Amb un entusiasme barrejat d'un poc de tristesa li donam aquí a aquesta llengua una festa, li dedicam un filial record, li guardam almenys un refugi» (Discurs del Senyor President del Consistori).
- [12] Víctor BALAGUER. «Apuntaments y datos que [...] poden servir [...] pera la historia de la moderna literatura catalana». Pròleg a Víctor BALAGUER. *Esperansas y recorts. Poesias [...]*. Est. Tip. de J. Jepús, Barcelona 1866, p. 77. Els Jocs, indica després, són «conseqüència legítima i lògica del despertament històric, polític i literari de Catalunya» (p. 78).
- [13] Per exemple, Josep GÜELL I MERCADER. «Apuntes...», *op. cit.*
- [14] Per exemple, vegeu LA REDACCIÓ. «La Bandera Catalana». *La Bandera Catalana*, any I, núm. 1 (16-I-1875), p. 2.
- [15] Josep L. FEU. *Datos y apuntes para la historia de la moderna literatura catalana [...]*. Est. Tip. de N. Ramírez y C., Barcelona 1865, p. 37. Es tracta d'una memòria llegida a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona el 13-IV-1863.

- [16] Josep-Lluís MARFANY. «En pro d'una revisió radical de la Renaixença». A: *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*. Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona 2003, vol. II, p. 644.
- [17] Conrad ROURE. «Sobre'l poeta popular En Frederich Soler (Serafi Pitarra)». *L'Avens*, segona època, any I, núm. 3 (20-III-1889), p. 34-37 (p. 36).
- [18] Maria Àngels VERDAGUER PAJEROLS. *Verdaguer i els Jocs Florals de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona, Barcelona s. d. [2004].
- [19] Joaquim MOLAS. «La cultura catalana durant el segle XIX». A: Joan SALVAT i Josep Maria SALRACH. *Història de Catalunya*. Vol. V. Salvat, Barcelona 1979, p. 184.
- [20] Gaietà VIDAL. «Á mon estimat amich Guillem Fortesa, parlantli del renaixement de las lletras catalanas». A: *Calendari catalá del any 1865 [...]*. Col·leccionat i publicat per F. P. Briz. Llibreteria de Estanislao Roca, Barcelona 1864, p. 68.
- [21] Marià AGUILÓ. «Pròleg». A: *Romancer popular de la terra catalana*. Llib. d'Àlvar Verdaguer, Barcelona 1893, p. XIV.
- [22] Jaume COLLELL I BANCELLES. «Cantem massa y parlem poch». *Lo Gay Saber*, any I, núm. III (1-IV-1868), p. 17b.
- [23] *Jochs Florals...*, *op. cit.*, p. 56-57.
- [24] Ramon PANYELLA. «L'escriptor catalanista de la Renaixença: Francesc P. Briz, el model més pur». A: *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània*. Ed. a cura de R. Panyella i J. Marrugat. Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània de la UAB (GELCC) i L'Avenç, Barcelona 2006, p. 63 i 68.
- [25] És expressió de Verdaguer mateix: Jacint VERDAGUER. «En defensa pròpia». A: Jacint VERDAGUER. *Prosa*. A cura de J. Molas i I. Cònsul. Proa, Barcelona 2003, p. 301.
- [26] Jacint VERDAGUER. «En defensa...», *op. cit.*, p. 279.
- [27] Juan José LAHUERTA. *Antoni Gaudí 1852-1926. Arquitectura, ideología y política*. Electa, Madrid 1993, p. 39.
- [28] Claudio MAGRIS. *Alfabet. Assaigs de literatura*. Trad. d'A. Casassas. Edicions de 1984, Barcelona 2010, p. 111-124.
- [29] Benedict ANDERSON. *Comunitats imaginades. Reflexions sobre l'origen i la propagació del nacionalisme*. Edició revisada i trad. de M. Àngels Giménez. Afers i Universitat de València, Catarroja i València 2005.
- [30] Josep ROCA I ROCA. «Los certàmens». *Lo Gay Saber*, 1a època, núm. 16 (15-X-1868), p. 121-122.
- [31] «Amb motiu dels Jocs Florals». A: Jacint TORRES I REYATÓ. *Poesies*. Proemi d'A. Masriera. Barcelona 1926, p. 262-263.
- [32] Josep ROCA I ROCA. «Los certàmens», *op. cit.*, p. 122.
- [33] Sobre els Jocs Florals valencians, vegeu Antoni IGUAL ÚBEDA. *Història de «Lo Rat-Penat»*. Ajuntament de València, València 1959; Rafael ROCA. *El valencianisme de la Renaixença*. Bromera, Alzira 2011.
- [34] Rafael ROCA. *El valencianisme...*, *op. cit.*, p. 22 i 28.
- [35] Rafael ROCA. *El valencianisme...*, *op. cit.*, p. 76.
- [36] *Els Jocs Florals de Lleida: 1895-1923. Discursos i materials*. Ed. a cura de G. Malet. Edicions de la Universitat de Lleida, Lleida 2009; Margarida CASACUBERTA i Lluís RIUS. *Els Jocs Florals d'Olot (1890-1921)*. Ed. de Batet, Olot 1988; Margarida CASACUBERTA. *Els Jocs Florals de Girona (1902-1935)*. CCG Edicions i Fundació Valvi, Girona 2010.
- [37] Ramon PINYOL I TORRENTS. «Literatura, ideologia i política. A través de la història dels Jocs Florals». A: Josep M. DOMINGO (ed.). *Barcelona i els Jocs...*, *op. cit.*, p. 77-100; Joaquim MOLAS, «Jocs Florals, 1925». Pròleg a *Homenatge als Jocs Florals de Barcelona*. Any LXVII de llur restauració, edició facsimil. Punctum, Grup d'Estudi de la Literatura del Vuit-cents i Diputació de Barcelona, Lleida 2009, p. VII-XIII.
- [38] Víctor BALAGUER. «La nova musa». A: *Calendari catalá...*, *op. cit.*, p. 30-32, recollit a Joaquim MOLAS. *Antologia de la poesia romàntica*. Ed. a cura de R. Pinyol i Torrents. Edicions 62, Barcelona 1994, p. 78-80.
- [39] Pompeu GENER. *Mis antepasados y yo. Apuntes para unas memorias*. Ed. a cura de J. M. Domingo, text a cura de J. M. Domingo i S. Sarlé. Punctum i Aula Màrius Torres, Lleida 2007, p. 130.
- [40] Víctor BALAGUER. «Apuntaments y datos...», *op. cit.*, p. 79.
- [41] Josep GÜELL I MERCADER. «Apuntes para un juicio crítico de la moderna literatura catalana. Carta á D. Víctor Balaguer». *El Eco del Centro de Lectura* (Reus), any I, núm. 14 (16-X-1870), p. 1-4 (un text, segons hi consta, «Escrito en Julio de 1868»).
- [42] Francisco María TUBINO. *Historia del renacimiento literario, contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*. Imprenta y fundición de M. Tello, Madrid 1880, p. 559.
- [43] Ramon D. PERÉS. «Esbossos crítichs. Francesch Matheu». *L'Avens*, any III, núm. 29 (4-V-1884), p. 254.
- [44] Josep YXART. «La decadencia de los Juegos Florales de Barcelona». *La España Regional* (Barcelona), 24-X-1891 i 25-XI-1891; reproduït a Josep YXART. «La decadencia de los Juegos Florales». Ed. a cura de R. Cabré. *Anuari Verdaguer 1993-1994*, núm. 8 (1995), p. 255-294.
- [45] «Nacionalisme oficial» i «nacionalisme lingüístic popular» són categories que manllevo de Benedict ANDERSON. *Comunitats imaginades*, *op. cit.*, p. 132.
- [46] Joan MARAGALL. *Agenda 1907*, manuscrit (Arxiu Maragall, Biblioteca de Catalunya, Barcelona).
- [47] Joan MARAGALL. «Discurs de gràcies llegit a la festa del cinquantenari dels Jocs Florals (3-V-1908)». A: Joan MARAGALL. *Obres completes*. Vol. I. Selecta, Barcelona 1970, p. 811b.
- [48] Eugeni d'ORS. *Glosari 1908-1909*. Ed. i presentació de X. Pla amb la col·laboració de J. Albertí. Quaderns Crema, Barcelona 2001, p. 134 (glosa del 19-V-1908).
- [49] Roser MATHEU. *Vida i obra de Francesc Matheu*. Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona 1971, p. 128.
- [50] En virtut de l'Estatut ratificat el 1931 i aprovat per les Corts espanyoles el 1932.
- [51] Pompeu FABRA. «Discurs». A: *Jocs Florals de Barcelona. Any LXXVI de llur restauració. MCMXXXVI*. Estampa La Renaixença, Barcelona 1934, p. 18-29.
- [52] Sobre els Jocs Florals de la Llengua Catalana, vegeu Albert MANENT. *La literatura catalana a l'exili*. Curial, Bar-

- celona 1976, p. 83-90; Josep FAULÍ. *Els Jocs Florals de la Llengua Catalana a l'exili (1941-1977)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 2002.
- [53] Agustí BARTRA. *El cant sempre fressa camí...* Ed. a cura de D. S. Abrams. Ajuntament de Barcelona, Barcelona 2009, p. 35 i 37.
- [54] *Apud* Albert MANENT. *La literatura catalana...*, *op. cit.*, p. 86.
- [55] Albert MANENT. *La literatura catalana...*, *op. cit.*, p. 85.
- [56] *Apud* Albert MANENT. *La literatura catalana...*, *op. cit.*, p. 83.
-

NOTA BIOGRÀFICA

Josep M. Domingo és professor de literatura catalana a la Universitat de Lleida. És autor de treballs dedicats a qüestions diverses de la literatura del segle XIX, entre els quals *Josep Pin i Soler i la novel·la, 1869-1892. El cicle dels Garriga* (Barcelona, 1996). Ha editat Josep Pin i Soler, Francisco M. Tubino i Pompeu Gener. És editor, amb Rosa Cabré, de la col·lecció «El Vuit-cents». Darrerament ha publicat *Jocs Florals de Barcelona en 1859. Edició facsímil, documents i testimonis* (Lleida, 2009) i *Barcelona i els Jocs Florals, 1859. Modernització i romanticisme* (Barcelona, 2011). Va comissariar l'exposició commemorativa dels 150 anys de la restauració dels Jocs Florals de Barcelona del Museu d'Història de Barcelona (2009-2010). És membre de la Societat Verdaguer. Coordina el Grup d'Estudi de la Literatura del Vuit-cents (GELIV).